

2.7. НАУКОВІ НАРИСИ ДО ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕКРЕАЦІЙНО - ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ РЕГІОНУ

(С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андрєєва)

Сучасні дослідження науковців свідчать, що більшість політичних, економічних, соціальних, екологічних, культурологічних глобальних викликів, що постали сьогодні перед людством пов'язані з кризою ставлення суспільства до природи [1-3]. Серед них особливо гострими є такі проблеми: виснаження природних ресурсів, деградація довкілля, перевищення рівня антропогенного навантаження на природу над можливостями екологічної ємності планети, нерівномірний доступ держав до ресурсів планети, невідповідність чисельності населення можливостям забезпечення його окремими видами ресурсів тощо. Інші серйозні проблеми – це нерівномірність обсягів споживання окремих видів ресурсів і доступу до чистої води, загострення проблеми бідності та значне погіршення умов життя сотень мільйонів мешканців планети. Практично всі названі проблеми та їхні наслідки різного ступеня інтенсивності мають місце і в Україні, відмичається в Доповіді України на Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20[4].

Звернемо увагу, що на початок ХХІ століття Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП. Обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн світу. Водночас, вона має значні та різноманітні природні ресурси, які протягом тривалого історичного періоду зазнавали масштабної екстенсивної експлуатації. Внаслідок цього ресурси значною мірою виснажені та деградовані й потребують дбайливого ставлення та ощадливого використання. Особливо це стосується земельних, водних і лісових ресурсів. Ресурсна орієнтація економіки нашої країни визначає постановку проблеми, пов'язану з неефективним споживанням більшості природних ресурсів. Енергоємність ВВП України, як зазначено в «Енергетичній стратегії України на період до 2030 року», в 2,6 рази перевищує середньосвітові показники. Земельні ресурси зазнають впливу різних видів ерозії. Показник розораності

території України в 5 разів перевищує середньосвітовий, однак ефективність використання земель є надзвичайно низькою. Значним є забруднення ґрунтів залишками пестицидів, різними хімікатами, а також радіонуклідами. Показник забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на одного жителя в Україні майже в 7 разів менше середньосвітового. Водночас рівень водоемності національної економіки в 2,5 рази перевищує середньосвітовий рівень. Спостерігається тенденція зростання обсягів вирубування лісів. Загалом антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Близько 15% території України з населенням понад 10 млн осіб перебуває у критичному екологічному стані. Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2010 році становив 146 кг на кожного мешканця, що в кілька разів перевищує такий показник у розвинутих країнах світу. Надмірно високий рівень забруднення довкілля підприємствами гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості і енергетичного сектора за роки незалежності не вдалося знизити.

Масштабна тривала експлуатація природних ресурсів призвела до загострення екологічної ситуації в країні та не забезпечила відповідного економічного розвитку (рівень ВВП на одну особу в Україні в 2011 році становив близько 60% середньосвітового). На світових ринках за Україною закріплюється роль сировинного регіону, оскільки основу її товарного експорту становить продукція природоємних, екологічно шкідливих, низько-технологічних галузей. Водночас, у структурі імпорту значну частку становлять енергоносії, що посилює залежність України від інших країн. Велику загрозу становить експортна спеціалізація сільського господарства на вирощуванні культур, які особливо виснажують ґрунти. В Україні через надзвичайно високий рівень зношеності основних виробничих засобів зростає загроза техногенних аварій зі значними негативними екологічними наслідками. Найбільше зношені основні засоби у галузях транспорту та зв'язку (83,9%), промисловості (61,8%), освіти (62,4%) при середньому показнику за всіма видами економічної діяльності 60%. Окреме місце займають проблеми, пов'язані з аварією на ЧАЕС, негативні наслідки якої не мають світових аналогів. Складні

трансформаційні процеси в Україні та відсутність політичної волі зумовили ту обставину, що збалансований розвиток не став пріоритетом державної політики України. Формуванню та реалізації політики збалансованого розвитку заважають також недосконалість нормативно-правової бази та планування розвитку. В Україні триває практика прийняття економічних, соціальних, технологічних і екологічних рішень без необхідного поєднання їх в єдину комплексну систему на основі стратегії збалансованого розвитку[4].

Трансформація традиційної для України парадигми розвитку має передбачити зміни, основна мета яких - забезпечити перехід від “парадигми міжрегіонального перерозподілу” до регіональної парадигми розвитку, яка орієнтована на створення умов саморегулювання розвитку міст та регіонів, використання ресурсів світового суспільства в певному інституціональному середовищі та при певному інструментальному забезпеченні. Тому сучасна парадигма «зеленого» екологічно-орієнтованого природокористування спрямована на виявлення більш екологічно чистих джерел зростання, включаючи можливості розвитку нових зелених галузей, створення робочих місць і технологій та водночас управління структурними змінами, пов'язаними з переходом до більш «зеленої» економіки. У робочих документах ООН, присвячених розробленню засад такої рамкової стратегії, конкретизовано зміст політики «зеленого» зростання у різних секторах економіки та промисловості, визначено бар'єри для реалізації такої політики та надаються рекомендації щодо стимулюючих заходів для залучення бізнесу до співпраці з державою у напрямку «позеленення» його діяльності. Підкреслюється, що широкий набір ініціатив з стимулювання інновацій стане тим фактором, який сприятиме створенню нових екологічно чистих технологій та робочих місць. У зв'язку з цим державні проекти Стратегії зеленого зростання та Інноваційної стратегії повинні розроблятися одночасно та у тісному зв'язку.

Підтримавши курс міжнародних організацій на пошук нових джерел розвитку, уряди багатьох розвинутих країн включили цілі, завдання та конкретні інструменти сприяння «зеленому» зростанню у свої довгострокові стратегії або розробили окремі стратегії «зеленого» зростання. Серед них Європейська стратегія «Європа 2020: стратегія розумного,

сталого та всеохоплюючого зростання», прийнята Європейською Комісією у 2010 році. Вона передбачає реалізацію трьох пріоритетів:

- *розумне зростання економіки, що базується на знаннях та інноваціях;*
- *стале зростання: сприяння більш ресурсноєфективній, зеленій та конкурентній економіці;*
- *всеохоплююче зростання, що забезпечує високу зайнятість в умовах соціальної та територіальної єдності.*

Отже, вирішальною умовою, яка дасть можливість запобігти та ліквідувати негативні екологічні, соціальні та економічні наслідки міжнародної економічної інтеграції України, є забезпечення належного рівня конкурентоспроможності національної економіки. Для практичного досягнення провідних позицій у глобалізованій світовій економіці та для забезпечення збалансованого розвитку й ефективного використання свого унікального гео економічного потенціалу Україна має повною мірою використати всі фактори екологізації туристично-рекреаційного виробництва, якими вона володіє, і всі складові інтегрального потенціалу власної території.

Екологізація регіональної сфери рекреаційно-туристичного природокористування, нами розглядається як науково обґрунтована діяльність людини, яка буде спрямовано на розумне управління процесом взаємодії працівників галузі і туристів з навколишнім природним середовищем. Необхідно сформувати таку систему управління взаємовідносин туристів з природою, яка не призводитиме до незворотного руйнування природних комплексів та систем, а також зможе зберегти їх у задовільному екологічному стані. Тому екологізація секторальної економіки, до якої належить туристична галузь являє собою сукупність засобів і методів, які допомагають збалансовано використовувати, охороняти і відтворювати природні ресурси відповідно до основних принципів функціонування біосфери. Основна мета екологізації полягає у зведенні до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на процеси кругообігу речовини й енергії у природі, зменшення антропогенного навантаження на туристичні об'єкти до рівнів екологічної ємності об'єктів туризму. Без впровадження комплексної екологізації, інтенсивний розвиток сучасної туристичної індустрії негативно

позначатиметься на екологічному стані об'єктів рекреації та туризму і з часом призведе до їх повної деградації. У зв'язку з цим, останнім часом дедалі більшу увагу в усьому світі приділяють як проблемам екологізації цієї галузі економіки, так і розвитку суто екологічно орієнтованого туризму.

Звернемо увагу, що за даними Державного земельного кадастру України на 1 січня 2012 року, площа земель, які використовуються для відпочинку, становила 745,4 тис. га, або 1,2 % до загальної площі території України. За період 2006–2011 років спостерігається її зростання на 6,2 тис. га. В той же час, площа потенційних рекреаційних територій в Україні становить 12,8 % її площі. Сконцентровані ці території переважно у Причорноморському, Карпатському, Подільському та Поліському регіонах країни. Морські пляжі займають близько 1160 км берегової смуги Азово-Чорноморського узбережжя. Цей природний потенціал підлягає охороні, резервуванню та раціональному використанню і є основою сталого розвитку курортів, зон відпочинку та туризму. Найбільшою концентрацією оздоровчо-рекреаційних ресурсів відзначаються Карпатський і Кримський регіони, проте саме тут рівень їх використання є найнижчим. Найменше цих ресурсів зосереджено у високо урбанізованих регіонах України – Донецькому та Придніпровському, які, однак, мають високий рівень їх використання. До складу земель, що потребують створення особливого режиму охорони та забезпечення цільового функціонального використання, на території України відносять: курортні (лікувально-оздоровчі) землі (території поширення понад 400 джерел лікувальних мінеральних вод і 104 родовищ лікувальних грязей; території морських пляжів; земельні ділянки 732 санаторіїв і санаторіїв-профілакторіїв на 160 тис. місць); рекреаційні землі (земельні ділянки 2227 закладів організованого відпочинку та туризму на 275 тис. місць; території масового короткочасного відпочинку населення у приміських зелених зонах; земельні ділянки дачних поселень та садівничих товариств); землі природоохоронного фонду, який використовують для екологічного туризму та рекреації (території 47 національних природних парків, 58 регіональних ландшафтних парків, 4 біосферні заповідники тощо); землі об'єктів історико-культурної спадщини (території розташування

понад 130 тисяч пам'яток історії, археології, архітектури, етнографії та ін.) [5].

В той же час, відмітемо необхідність визначення поняття прибрежної смуги, приморської зони (англ.: coastal zone) щодо екологізації сфери рекреаційного природокористування. Незважаючи на те, що в світовій практиці поняття «приморська зона» застосовується досить давно і широко, дискусія про його зміст триває. Інтегруючим елементом великої кількості визначень поняття «приморська зона» є така теза: «Приморська зона — це простір, де з особливою інтенсивністю відбувається взаємодія людини з навколишнім середовищем». Загальнодержавна програма охорони та вітворення довкілля Азовського і Чорного морів, затверджена Законом України від 22 березня 2001 р. № 2333-III, так визначає поняття прибрежної смуги: «Ділянка контакту суші та моря, що включає природні комплекси берега та приглеглої морської акваторії». У проекті Закону України «Про прибережну смугу морів» дається інше визначення: «Прибережна смуга морів — це ділянка контакту суші та моря, яка на суші співпадає з межами одиниці адміністративно-територіального устрою середнього рівня (райони, міста з районним поділом), що має вихід до моря, морських заток і лиманів, прибережна смуга морів також включає частину прибрежної акваторії моря, морських заток і лиманів та є територією з режимом обмеженої та регульованої містобудівної, господарської та іншої діяльності». Враховуючи, що євроінтеграційний вектор проголошений пріоритетом державної політики України, варто взяти до уваги визначення приморської зони, запропоноване в Протоколі про інтегроване управління приморською зоною (21 січня 2008 р., м. Мадрид), — «...геоморфологічний простір по обидві сторони берега моря, в якому взаємодія між морською і суходільною частинами відбувається у формі комплексних екологічних і ресурсних систем, що утворюються біотичними і абіотичними компонентами, які співіснують і взаємодіють із людськими спільнотами в процесі відповідної соціально-економічної діяльності» [6].

Одним з факторів розвитку національної економіки України та її південих регіонів є туристичний бізнес. Це один з самих рентабельних видів економічної діяльності. У багатьох країнах він займає місце головного джерела прибутку. Динаміка

національного ринку, дає зрозуміти, що кількість прибулих іноземних туристів не так вже і велике в порівнянні зі світовим туристопотоком. У 2012 році число міжнародних туристичних прибуттів досягло 1035 млрд. чоловік. У 2011 році в Україні, за даними статистики, зареєстровано 21 млн іноземних прибуттів, із держав СНД - 63% та із держав ЄС - 33%. Внесок туристичного сектору у ВВП України складає близько 2%. Фахівцями World Travel & Tourism Council прогнозується 4% темп щорічного приросту внеску туристичного сектору у ВВП держави до 2022 р. В рамках підготовки до чемпіонату Європи з футболу 2012р., вагомі інвестиції було спрямовано в інфраструктуру розвитку туризму: в транспорт (7600 млн долл. США), готельну індустрію (3,2 млрд долл. США) та в розвиток спорту (1,1 млрд долл.США).

Світова та національна практика свідчить про те, що туристична галузь тісно пов'язана з природоохоронними територіями. Туристичні маршрути в Україні проходять територіями природно-заповідного фонду: це і найвища гора України Говерла, долина Нарцисів, озеро «Синевир» в Карпатському регіоні, відомі всім Великий каньйон, Нікітський ботанічний сад в Криму, Дністровський каньйон, Бакотська затока на Поділлі, Шацькі озера на Поліссі, Святі гори, Асканія-Нова, Бузький Гард у степовій частині України. На основі цих перлин природи створюються туристичні продукти, які хочуть відвідати не тільки жителі України, а й іноземні туристи. На території біосферних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків створено сотні екологічних стежок протяжністю тисячі кілометрів, еколого-інформаційні центри, музеї природи, спеціально облаштовані місця для відпочинку. Поєднання природоохоронної та туристичної діяльностей сприяє розвитку регіонів, забезпечує створення нових робочих місць, спрямовує економічну діяльність у нове позитивне, екологічно виважене русло, об'єднуючи місцеві громади завдяки турботі про природу та рідний край.

Інтеграція України в міжнародне співтовариство, впровадження ринкових методів управління як економікою в цілому, так і окремими підприємствами і установами рекреації та туризму, вимагає знання і дотримання сучасних єдиних норм і правил у галузі екологічної та природоохоронної діяльності [7]. Тому сьогодні велика увага приділяється адаптації екологічного

законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Ця робота дійсно дуже важлива і актуальна. Ядром єдиної територіальної системи природоохоронних територій, або, за термінологією законодавства України, природних територій та об'єктів особливої державної охорони, в першу чергу визнаються території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та деякі інші категорії природних територій та об'єктів. Виділення державою територій та об'єктів особливої охорони з їх повним або частковим вилученням із господарського обігу та наданням їм спеціального охоронного статусу – спроба протидіяти деградаційним процесам у природному середовищі.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України. До „інших”, тобто таких, особлива охорона яких не була ще передбачена в період прийняття Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, сьогодні, зокрема, відносяться: рідкісні та зникаючі типові рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, водно-болотні угіддя загальнодержавного та міжнародного значення. Об'єкти особливої державної охорони, що формують ключові території екомережі, таким чином, – це найбільш цінні з природоохоронної, екологічної, наукової, естетичної, рекреаційної точок зору природні території та акваторії, яким внаслідок їх унікальності чи типовості державою надається особливий охоронний правовий статус. Як правило, до системи територій та об'єктів особливої державної охорони включаються території (акваторії), на яких збереглися майже незмінні чи частково змінені природні ландшафти. Вони охороняються як національне надбання й одночасно як складова частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Законодавством України для кожної категорії територій та об'єктів ПЗФ встановлено спеціальний правовий режим. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається відповідно до Закону „Про природно-заповідний фонд України” з урахуванням їх класифікації та цільового призначення. За даними Я.

Межжеріної, в містах України мешкає 285 біологічних видів, що потребують охорони [8]. Допомога тваринам у місті перш за все спрямована на захист (чи створення) відповідних біотопів, у першу чергу зелених насаджень достатньої площі та густоти і створення екокоридорів між ними.

Нині спостерігається значне поживлення міжнародних зв'язків в питаннях заповідної справи та рекреаційного природокористування. Україна приєдналась до ряду важливих міжнародних конвенцій і прийняла певні зобов'язання, для виконання яких було прийнято ряд урядових документів – про концепцію збереження біологічного різноманіття, про водно-болотні угіддя загальнодержавного значення тощо. Посилився обмін міжнародним досвідом, звичним стало проведення спільних досліджень, в тому числі і по створенню транскордонних природоохоронних об'єктів тощо. Одним з напрямів реалізації розбудови екологічної мережі в Україні, метою якої є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття, виступає створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. Збільшення площі ПЗФ, яка згідно Програми формування екомережі у 2015 році буде складати 10,4% від площі нашої країни (зараз близько 6%), має відбуватися з урахуванням забезпечення шляхів міграції і поширення видів рослин і тварин (так звані екокоридори), що сприятиме формуванню природних зв'язків між існуючими природоохоронними об'єктами і такими, що створюються, тобто формуванню територіально цілісної системи ландшафтів. Фінансування виконання комплексу заходів, передбачених Програмою формування національної екомережі України, має здійснюватись за рахунок Держбюджету України, а також може здійснюватись підприємствами всіх форм власності та іншими юридичними особами.

Основною метою Національної Програми екологічної мережі України на 2000-2015 роки є збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин та тварин, а також яка б забезпечила збереження природних екосистем.

Найважливіша площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні (території та об'єкти ПЗФ; курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, польозахисні та інші), дають підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екомережі.

Регіональні дослідження вказують, що на виконання вимог законів України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та «Про екологічну мережу України» у 2005 році рішенням Одеської обласної ради від 18.11.2005 р. № 705-IV було затверджено «Програму формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки». Розроблений проект регіональної схеми включає структурні елементи екомережі у складі ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій з визначенням природних коридорів регіонального, національного та міжнародного значення. Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів регіональної екомережі не завдає шкоди правам тих, на чийй території вони розташовані та не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача.

Схема регіональної екомережі Одеської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), і регіонального та визначає основні напрями для подальшої деталізації на місцевих рівнях (райони, сільські ради). З елементів Всеєвропейської екологічної мережі по території області проходить Нижньо - Дунайський природний регіон та Азово-Чорноморський. З елементів загальнодержавної екомережі України в межах Одещини проходять такі природні коридори: Азово – Чорноморський, Прибережно - Дністровський, Південно - Український, Галицько – Слобожанський, Прибережно – Бузький. Екологічними коридорами регіонального рівня визначено Кодимсько – Савранський, Кодимсько - Слобідсько – Байталівський, Слобідсько – Ягорлицький, Кучурганський, Велико - Куяльницький, Тилігульський, Нижньо – Дунайський, Ялпузький, Катлабузький, Киргиз – Китайський, Сасик – Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно - морський коридори. Таким чином, регіональна

схема в подальшому повинна стикуватись з аналогічними схемами суміжних областей та стати складовою частиною Національної екологічної мережі України, Національних мереж Молдови і Румунії, а також Всеєвропейської екологічної мережі.

З метою створення регіональної бази даних екологічної мережі Одещини та внесення ключових і зарезервованих територій до електронної карти Одеської області, розроблено гео-бази даних територій та об'єктів природно-заповідного фонду в Одеському науково-дослідницькому та проектному інституту землеустрою. Отже соціально-економічні умови визначають тенденції розвитку, специфіку та цінність рекреаційного природокористування на територіях об'єктів ПЗФ для кожного регіону. Площа ПЗФ Одеського регіону на 01.01.2012 р., складає 4,57% від загальної площі ПЗФ України. Звернемо увагу, що у процесі розвитку українського законодавства щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття враховуються уявлення про просторово-часову організацію природних комплексів різного таксономічного рангу, необхідність збереження різноманіття природи на видовому та системному рівні з урахуванням динамічного стану та рівня антропогенної змінності ландшафтів та інших природних комплексів, інші численні суто природничі засади. Таким чином, поняття "природно-заповідний фонд" обґрунтовувалося і утверджувалося в Україні як особливий об'єкт охорони та державного управління, в якому інтегруються різні за змістом, але єдині за цільовою спрямованістю категорії природно-заповідних територій та об'єктів. Враховується і той факт, що для збереження різних типів природних об'єктів, а також для задоволення різних потреб (суто наукових, рекреаційних, збереження запасів цінних у господарському відношенні видів тварин і рослин та інші) необхідне запровадження диференційованого режиму охорони.

За цих обставин є можливість забороняти не будь-яку діяльність у межах заповідних територій, а лише ту, яка не дозволяє забезпечити належним чином збереження певних природних об'єктів, завдяки чому можна уникнути зайвих конфліктів між природоохоронними та господарськими інтересами у суспільстві. Виходячи з цих та деяких інших підстав, в Україні вже давно утвердилося переконання в необхідності не лише створення та збереження відокремлених

заповідних територій, а й у потребі формування репрезентативної полі-функціональної територіальної системи таких об'єктів, які за мінімального, але достатнього для інтересів охорони природи обмеження традиційної господарської діяльності у поєднанні з іншими територіями, що особливо охороняються, мають утворити в державі комплексну територіальну екологічну мережу. Для визначення цього завдання досить широко використовується термін "екологічний коридор", однак, очевидно слід вести мову про систему таких "коридорів" різного масштабу та рівня [9].

Сподіваємось і на активну участь України у діяльності Дунайського центру з розвитку туризму (Danube Competence Centre/ DCC) — асоціації, яка об'єднує органи влади, приватні та неурядові організації і діє з метою просування сталого туризму та поліпшення стандартів туристичних послуг в регіоні Середнього і Нижнього Дунаю. Дунайський центр з розвитку туризму було створено 23 лютого 2010 р. в результаті спільного проекту Міністерства економіки та регіонального розвитку Сербії та Німецького товариства технічного співробітництва (GTZ) (з січня 2011 р. — Німецьке товариство міжнародного співробітництва — GIZ) «Регіональна програма задля створення Дунайського центру з розвитку туризму для зміцнення регіону Середнього і Нижнього Дунаю — Хорватія, Сербія, Румунія, Болгарія, Україна і Молдова». Наразі членство в Дунайському центрі з розвитку туризму мають 36 організацій і установ, з яких 10 — українські туристичні агенції, неурядові організації, а також Управління рекреаційного комплексу та туризму Одеської міської ради та Одеський державний економічний університет. Дунайський центр з розвитку туризму працює за такими напрямками: розвиток пішого і велосипедного туризму, зокрема створення піших і велосипедних шляхів уздовж Дунаю на території Болгарії, Сербії та Румунії; покращення якості транскордонного туризму в дельті Дунаю, Румунії, Молдови та України; розвиток молодіжного туризму. Згідно з висновками експертів UNWTO і UNEP, викладених у доповіді «Туризм і зелена економіка», сценарій розвитку територій за програмою «зелених інвестицій», дозволить до 2050 року скоротити енергоспоживання в туристській сфері на 44 %, а емісії CO₂ на 52%.

Досягти такого ефекту можливе, використовуючи комбінацію заходів, серед яких: технологічні інновації, перехід до екологічного транспорту і ефективний енергетичний та екологічний менеджмент в готельній та туристичній сфері [10]. Важливу роль при цьому відіграватиме і зміна в поведінці туристів - перехід до екологічно свідомого вибору мети подорожі, перевагу ближніх поїздок і адекватний вибір транспортних засобів. Відносно молодий формою розвитку екотуризму в світі є зелені маршрути - Greenways - багатофункціональні маршрути для пересування по них не моторизованими транспортними засобами, що пролягають уздовж природних коридорів, історичних торгових шляхів, річок і залізниць. Такі маршрути координуються місцевими громадами з метою спонукання до сталого розвитку та пропаганди здорового способу життя.

Про необхідність розробки та впровадження заходів екологізації туристично-рекреаційної інфраструктури, свідчать дані регіональних досліджень щодо навантаження на рекреаційне природокористування [11]. У 2012 році в області функціонувало 1093 об'єкти туристично-рекреаційного призначення, зокрема: 319 готелів і аналогічних засобів тимчасового розміщення та 774 заклади оздоровчого профілю, де одночасно можна розмістити понад 114 тисяч туристів і відпочиваючих. Найбільша кількість об'єктів туристично-оздоровчого призначення зосереджена у м. Білгород-Дністровському, Татарбунарському, Кілійському та Овідіопольському районах. У санаторно-курортних і оздоровчих закладах було оздоровлено понад 298,7 тис. осіб, що на 9,13% (25,0 тис.) більше у порівнянні з 2011 роком. В регіоні сертифіковано 279 готельних, санаторно-курортних та оздоровчих закладів Одеської області. Видано 536 сертифікатів відповідності по показниках безпеки на готельні послуги. Податкові надходження від сплати суб'єктами туристичної діяльності області туристичного збору за 2012 рік становили 3447,00 тис. грн., що на 33,1% більше у порівнянні з 2011 роком. У 2012 році обсяг експорту послуг Одеської області по статті "Подорожі" становив 43,3 млн.дол.США і зріс у порівнянні з 2011 роком на 28,2 %, імпорту – відповідно 5,9 млн.дол., що на 19,3 % менше порівняно з 2011 роком. Позитивне сальдо склало 37,4 млн. дол. США. Загальний обсяг капітальних інвестицій,

залучених у сферу туризму і рекреації за 2012 рік склав 95267,0 тис.грн. Впродовж 2012 року було введено в експлуатацію 24 нових об'єктів сфери туризму і рекреації, загальна потужність яких склала 1184 ліжко-місць. Загальна вартість введених в експлуатацію основних фондів склала 76 334,0 тис.грн. В той же час, в регіоні відсутні готельні та туристичні підприємства, які мають екологічні сертифікати на свої послуги.

Важливим елементом економічного механізму екологізації природокористування є введення плати за забруднення навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, а також створення спеціальних фондів для формування та використання коштів від ресурсних платежів. Водночас контрольні заходи Рахункової Палати України у 2012 році засвідчили, що система оцінки ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення, охорони природних ресурсів та державного нагляду, була недосконалою. Державне управління та регулювання у цій галузі зводилося до надання уповноваженими органами відповідних дозвільних документів, лімітування та нормування забруднення навколишнього природного середовища. При цьому існуючі у відповідних державних органах важелі впливу на забезпечення повного відшкодування завданих державі збитків за порушення природоохоронного законодавства були неефективними. Так, у Харківській області впродовж 2010 року – 9 місяців 2011 року загальна сума відшкодованих екологічних збитків становила лише 0,5 відс. від загальної суми нарахованих збитків або 1,2 млн. грн., у Сумській області – 6,3 відс., або 0,9 млн. гривень. В Одеській, Миколаївській та Херсонській областях загальна сума розрахованих збитків за порушення вимог природоохоронного законодавства становила 668,64 млн. гривень.

В той же час, за здійснення бездозвільної діяльності або з понаднормованими обсягами відшкодовано збитків у 2011 році та I півріччі 2012 року всього лише від 0,6 до 0,8 відс. від заподіяної шкоди. Як наслідок, стан навколишнього середовища не поліпшувався, а проблема надмірної експлуатації природних ресурсів не була розв'язана. За результатами проведених аудитів, Колегія Рахункової палати зазначила, що вирішення екологічних

проблем має стати державними пріоритетами. Як свідчать дані що наведено у табл.1, в Одеському регіоні сума відшкодованих екологічних збитків у 2013 р. становила лише 39,6 відс. від загальної суми нарахованих збитків.

Таблиця 1

Екологічні платежі у 2013 р. в Одеському регіоні (тис.грн.) [12]

Екологічні платежі та штрафні санкції	Пред'явлено до сплати	Фактично сплачено
Екологічний податок – усього	21208,9	19905,5
у тому числі:		
викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	14314,0	13238,6
у тому числі:		
стаціонарними джерелами забруднення	6075,5	5159,9
пересувними джерелами забруднення	8238,5	8078,7
скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	1534,6	1532,6
розміщення відходів у спеціально відведених місцях, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	5360,3	5134,3
Штрафні санкції за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища	129,4	51,3

На думку фахівців, впровадження заходів екологічного аудиту є механізмом розвитку інвестиційної привабливості будь-яких рекреаційних об'єктів та ефективним засобом для отримання капітальних інвестицій. Як свідчать дослідження загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2013 р. в регіоні склали 297908,2 тис. грн., що на 20,2% більше, ніж у 2012 р., у тому числі капітальні інвестиції – 35589,5 тис.грн. (на 11,8% більше 2012 р.), поточні витрати – 262318,7 тис.грн. (на 21,4% більше 2012 р.) (див. табл. 2).

Таблиця 2

Капітальні інвестиції та поточні витрати за напрямками природоохоронних заходів в Одеському регіоні у 2013 році [12]

Напрями природоохоронної діяльності	Капітальні інвестиції			Поточні витрати	
	тис. грн.	у % до загального обсягу	у т.ч. витрати на кап. ремонт, тис.грн.	тис. грн.	у % до загального обсягу
Усього	35589,5	100,0	3305,5	262318,7	100,0
у тому числі					
охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	11270,9	31,7	1114,4	5060,1	1,9
очищення зворотних вод	6925,9	19,5	769,1	107271,2	40,9
поводження з відходами	3998,0	11,2	–	86523,2	33,0
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	13394,7	37,6	1422,0	1185,3	0,5
зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів для охорони праці)	–	–	–	47779,2	18,2
збереження біорізноманіття і середовища існування	–	–	–	1790,2	0,7
радіаційна безпека (за винятком заходів для запобігання аваріям і катастрофам)	–	–	–	6004,4	2,3
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	–	–	–	5128,6	1,9
інші напрями природоохоронної діяльності	–	–	–	1576,5	0,6

Є сенс розглядати екологічний аудит як вагому складову інвестиційного забезпечення виробничої або іншої діяльності. Однак, необхідно підкреслити, що аудит у системі

інвестиційного забезпечення (інвестиційний аудит) окремо не розглядають. Ми приєднуємося до думки фахівців, які вважають, що необхідно виокремити інвестиційний екологічний аудит у самостійний напрям, який на мікрорівні здійснюють з метою визначення інвестиційної привабливості об'єкта та виявлення потенційних екологічних ризиків, тоді як на макрорівні його метою є зменшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище (рис. 2).

Рис. 2. Цілі аудиту в системі екологізації економіки регіону

На сьогодні ринок екологічного аудиту поки що формується стихійно без активного втручання держави. Причинами такого становища є те, що по-перше екологічний аудит не «вмонтовано» в існуючу регуляторну та сертифікаційну політику; по-друге – в законодавстві відсутні будь-які стимули для активізації розвитку ринку екологічних послуг; по-третє, в державі відсутня цілісна програма розвитку екологічного аудиту суб'єктів господарювання, моніторингу та інформування широких верств громадськості з цих питань [13]. Сутність екологічного аудиту

полягає не у виявленні і, тим більше, не у статистичній констатації фактів зловживань, а насамперед у здійсненні превентивних заходів щодо попередження та припинення порушень норм законодавчих актів, а також підвищенні фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Саме ця ключова місія – попереджувальна та консультативна – відводиться екологічному аудиту як інструменту екологічного менеджменту. Таким чином, екологізація сфери рекреації та туризму в Україні є новітнім вектором регіональних реформ та буде матиме перспективи, якщо органи влади застосують інституційний підхід щодо розробки концепції екологічного управління туристично-рекреаційним комплексом, зокрема адаптує інноваційну еколого-економічну політику ЄС, виходячи з регіональних умов та завдань. Змістом парадигми екологізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування, як наукової проблеми в умовах глобальної екологічної кризи, є нова форма соціальної взаємодії влади та бізнесу, наукових установ й суспільства.

Висновки. Інституційна і функціональна модернізація регіональної сфери рекреаційного природокористування на засадах екологізації, потребують значної переорієнтації управлінської парадигми в економіці територіально-просторових утворень крізь призму удосконалень в інституціональній, техніко-технологічній і соціально-економічній структурі регіональних господарських систем, що проявляється у привнесення до неї нових елементів та характерних рис. Такий підхід забезпечить не лише прозорість та ефективність управлінських рішень, а й динаміку подальших інноваційних зрушень. В оцінці динаміки сучасних трансформаційних зрушень недостатньо уваги приділяється ресурсно-екологічному потенціалу регіонального розвитку, що безперечно, відображається на результативності управлінських рішень. В зв'язку з вищезазначеним, можна стверджувати, що за останні роки в Одеському регіоні склалися певні передумови екологізації природокористування у сфері рекреації та туризму як стосовно необхідності покращання стану довкілля, так і в контексті національної безпеки економіки. Суть екологізації рекреаційно-туристичної сфери природокористування можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в

суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірностей та регіональних особливостей. Іншими словами, парадигма екологізації рекреаційно-туристичної сфери економіки природокористування розглядається нами як суспільне явище, в напрямі забезпечення інноваційного зростання економіки регіонів з залученням новітніх інструментів державного управління. Таким чином, держава формує нові еколого-економічні умови ведення бізнесу, які приваблюють інвестиції саме в розвиток нових «зелених» галузей та екологічної трансформації туристично-рекреаційної сфери регіону.

Література

1. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Готтхард Бехманн; пер. с нем. А. Ю. Антоновского, Г. В. Гороховой, Д. В. Ефременко, В. В. Каганчук, С. В. Месяц. – М.: Логос, 2010. – 248 с.
2. Паули Г. Синя економіка: 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Доповідь Римського клубу / Г. Паули; пер. с англ. А. Побережна. – Risk Reduction Foundation; Paradigm Publication, Taos. – 2012. – 320 с.
3. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: / [В. М. Андерсон, Н. М. Андреева, О. М. Алимов та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова. – Сімферополь: «АРИАЛ». – 2011. 589с.
4. Доповідь України на Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/34903999-643.html>
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.
6. Європейська стратегія розвитку Дунайського регіону. Глосарій термінів / Упорядники: Дьяков О. А, Кравченко О. В., Студенников І. В., Хомечко Г. І. За заг. редакцією Кравченко О. В. — Львів, 2012. — С. 27-28.
7. Нездойминов С. Г. Экологизация туризма как фактор устойчивого развития туристских регионов / С. Г. Нездойминов. – Региональные исследования. Научный журнал. Смоленский гуманитарный университет. – 2014. – № 1(43). – С.133 – 140.
8. Межжерина Я. А. Дикая природа городов Украины [Текст] / Я. А. Межжерина. – К.: Логос, 2002. – 336 с.
9. Narichkov S. K. Ecological networks as a «green» growth factor of the region's economy. [Електронний ресурс] / S. K. Narichkov, S. G.

- Nezdoyminov // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 4. С. 174-182. – Режим доступу: <http://www.economics.opu.ua/2013/n4.html>
10. Нездоймінов С. Г. Концептуальні підходи до «зеленого регіоналізму» як екологічного імперативу розвитку рекреації та туризму в Україні / С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андрєєва // Регіональна економіка. Науково – практичний журнал. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – №2(64). – С.80-88.
11. Андрєєва Н. М. Інноваційна модель рекреаційної системи як складова економічної безпеки України в контексті міжнародної парадигми сталого розвитку / Н. М. Андрєєва, С. Г. Нездоймінов // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2013. – С.172-182.
12. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2012 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>
13. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічний податок у 2013 році. Експрес - випуск. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.od.ukrstat.gov.ua

Опубліковано: Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування): колективна монографія. Т.1. / за заг. ред. Т.О. Журавльової. — Павлоград: АРТ Синтез-Т, 2014.— 363с.